

KÁNTOR LAJOS

MARKÓ-OLVASAT

■ „A véleményem: metafora. Amiről kérdeztek – Erdély –, az is egy metafora. Mi ebben a metaforában lakunk. Nem vagyok igazán meggyőződve arról, hogy ezt a metaforát ki kell bontani. Mert lássuk csak:

Például a sokféleség. Dsida Jenő nagycsütörtöki várótermében mindenki más-más csatlakozásra vár. Márpedig ebből következik, hogy egyesek le fognak maradni. Ezért úgy gondolom – érzelmeimet, hangulataimat, még szellemi vonzalmaimat is félretéve –, hogy kénytelenek leszünk a várótermet otthonná alakítani.”

Ezt a szöveget 1991 októberében lehetett először olvasni, a *Korunk* különszámában (*Az erdélyiségtudat változásai*), *Az erdélyi macska* cím alatt. Szerzője Markó Béla, a negyvenéves, Marosvásárhelyt élő költő, immár régi munkatársunk. (Kötetcímadóvá is lett *Az erdélyi macska*, 1999-ben. Akkor már Markó átlépett a politikusi pályára.)

A történetet személyes emlékekkel jóval korábbról, a hetvenes évekből kezdhethetnénk, de egy-másfél évtizedet lépve, álljunk meg 1989-nél, a költő többszöri megszólíttatásánál. Amikor például a *Birtokon belül* című interjúkötetem megjelent Budapesten, a nagy öregek (Horváth Imre, Szabó T. Attila) és a befutottak (Sütő András, Kányádi Sándor) mellett a fiatal Markó Béla is a megkérdézettek közt volt „a vissza- és előrelapozásban” (*Zárt formában meglelt szabadság*). És 1989 vége hozta meg, szintén budapesti kiadásban, a *Túlélő képek* fényképalbumát (a kezdeményező, a fotós Kántor László), Markó négy szonettet írt a róla készült portrékhoz. 2009-ben a csíkszeredai Alutusnál elkészült a *Túlélő képek* régi és új szövegekkel kísért második kiadása, benne természetesen Markó-írással, az alapvetően új (személyes és közösségi) helyzetet ismét versbe fogalmazó kérdéssel: *De ki élte túl?* (Marosvásárhely, 2008.szeptember 27.) Ilyen sorok törtek elő a költészethez visszaforduló politikusból: „Marosomból Styx lett, / városomból nehéz gombóc / Erdély torkán, / kétszer annyi ház ugyanazon a helyen, / fele annyi fény, / kétszer annyi beszéd, / fele annyi remény.”

A gyermekek számára írt versek, kötetek sorozata után 2010-től a költő Markó Béla valósággal ontja az új verseskönyveket – a nagyon is felnőtt olvasóknak –, olyanokat, mint a *Csatolmány* és a *Passiójáték*.

Magyar: kert, dráma, bánat

■ Tudja-e a világ, mármint a kis erdélyi magyar, hogy 2012 januárjában, 7. és 24. közt (meg az utánuk következő hetekben-hónapokban) mi történt irodalmunkban? Bizonyára nem. Más ilyen verstermő napokat sem tart számon, például azt, hogy az 1941.május 13. és 16. közé eső időben Reményik Sándornak köszönhetően Kolozsvárt megszülettek a *Korszerűtlen versek*.

Egyenlőségjelet természetesen nem lehet tenni a két rövid szakaszra dátumozott verstermést olvasva, a történelmi idő egészen mást sugall, és a két költő, Reményik és a Marosvásárhelyen élő Markó Béla ugyancsak más-más élményeket hív elő olvasói emlékezetünkben. Abban mindenesetre rokoníthatók, hogy a *Korszerűtlen versek* nagyon is korszerűek voltak 1941-ben, különösen Erdélyben s az akkori magyar világban, mint ahogy Markó verskötelete, a *Csatolmány* egy 2012-es életérzést közvetít, ugyancsak nagyon hitelesen – és ugyanúgy rólunk, a magyarságról és az erdélyiségről szól, korszerűen, mint ahogy Reményik hét évtizeddel korábban. A szembenézés bátorsága, a keserű irónia-önirónia teszi őket rokonná.

Még egy (engem is meglepő) költészettörténeti meg históriai párhuzamot le kell írnom – és ez több mint másfél, majdnem két évszázadot ível át. Ha állítható, hogy Petőfi Sándor a 48-as forradalmat megelőző szakaszban, majd a szabadságharc napjaiban költői történelemkönyvet írt, némi merészséggel kijelenthetjük, hogy Markó Béla *Csatolmánya* (2013-as csíkszeredai megjelenéssel) egy dicsőnek igazán nem nevezhető korszak hiteles tükre, egy többé-kevésbé szomorú korszaké, amelyben tulajdonképpen ma is élünk – és amelyet túl kellene élnünk. Vérszemet kapva, további párhuzamos magyar olvasatokra is lenne javaslatom, Adyra gondolva mindenekelőtt, de inkább abba hagyom a poétikatörténeti összehasonlító ötletelést.

Hát akkor magáról a Markó-kötetről, mindenekelőtt „a közös transzilván gondjainkról morfondírozó, néha költészet és politika között egyensúlyozó” versről (a nekem beírt ajánlás szavaival), a *Csatolmányról*, illetve a verseskönyv három fejezetéről (*Magyar kert, Magyar dráma, Magyar bánat*). Tehát a kert, a dráma és a bánat verseiről, a nagy ívű kötetkompozícióról, amelyben – kiváló elődeihez, Petőfihez, Adyhoz, de Reményikhez is hasonlóan – nem a történelemkönyv, nem is politikai jegyzőkönyv valósul meg, hanem maradandó költészet. Amit nem lehet visszafojtani, hiszen a maga és családja, a barátai, a közösség életéről van szó. Mint ahogy egy kitűnő beszélgető könyvben (*A magyar kártya*, Bp., 2013), most azt versbe írja, amiről nem lehet hallgatni.

Folytatás a *Csatolmány*, már címével telitalálat, mint volt 1984-ben a *Talanítás*, a megfosztottság sejtetése, a kor adta lehetőségekhez képest metaforikusan szólva az erdélyi magyarságnak szánt sorsról. Markó szöveg szerint is összekapcsolja a két kötetet, amikor a címadó vers hatodik szakaszában ezt olvastatja velünk (historikusan): „Három tenger kiszáradt, / eltűnt a végtelenség, / de maradt nekünk sok más / talanság és telenség.” Az anyanyelvében élő költő a negyedik sorban tehát tovább szövi a játékot, a fájdalmas játékot, a műveltető igéből főnevek lesznek, egy helyzet pontos megnevezése: a történelmi frusztráció. Nem mentesen az (ön)iróniától sem. És jönnek a „csatolmány” (az elcsatolás) személyesebb tényei: a nagyanyára és nagyapára emlékezéssel, a malomárok, a domb felidézésével, a többi frusztrációval („a tehenet tejestől, / a tyúkot kakasostól”), az óceánon átkelt nagyapa emlékeivel (*Detroit a Forddal*) – itt József Attila közelébe kerülünk (nemzettudati vonatkozás). És aztán bejön a „csatolmány”-képbe a negyvenes évek Észak-Erdélye, az a bizonyos négy magyar év: „Közben egy kis időre / még vissza is csatoltak, / és azóta sem tudjuk, / mit hoz vajon a holnap.” Következik az újabb elcsatolás, ismét személyesre hangoltan („mindent elvettek tőlünk, / se legelőnk, se marhánk, / se piros-fehér-zöldünk.”)

Véresen komoly dolgokról, nemzedékek megkeserített életéről van szó, mégsem teheti meg a földön járó, józanul elkötelezett költő, hogy akár rímhelyzetbe ne csempéssze be az iróniát. Mint épp a következő versszakban: „Nem volt már gyarmatáru, / inkább kapor vagy menta, / nagyanyám nem ismerte / a szót, hogy irredenta. // Azt is hihette volna, / valamiféle fogpor, / örök esőben ázunk, / mint pohárban műfogsor.” Innen kapcsol vissza Markó a drámai hangra, egy fintoros enjambementen: „A múltunk fényes pityke, / s hozzávarrva a dolmány: / egy kusza megvalósít- / hatósági tanulmány.” És újra családi vonatkozás, a nagyszülők és szülők ugyancsak „elcsatolt” sírja, a „Nem készült DNS-teszt” messze (Petőfiig?) mutató említése után, a huszonötödik versszakba, a száz verssorba belefér a nem kevésbé furcsa, ellentmondásos jelen, egész pontosan a záró, újra nyitó közlés: „S hiába kapsz majd papírt, / hogy ki lettél s ki voltál, / maradsz, akárcsak eddig:/sokszoros álompolgár.” A többszörös, önhúsba vágó, történelmi irónia a mélybe taszít, de erkölcsileg és esztétikailag magasba emel. Mindezt pedig teszi petőfi könnyedséggel, ám 21. századian, a zsigerekig hatolva.

Így lehetne, így kellene sorra venni, sorról sorra haladva, be-beidézve ennek a 2013-as, jelenünkhöz szóló Markó-kötet többi darabját, a *Delikátot*, a *Fakardot* (amelynek alcímében megkettőzi a „t”-t: „Nemzeti dal”), a *Határsávot*, a sajátosan erdélyi újévköszöntőt, az *Időzónát* vagy a három mottóval (Tompai Mihály, József Attila, Kemény István) ellátott *Láthatást* – ez utóbbi a Haza fogalmát járja körül. Markó Béla nem kertel, nem játssza meg magát, akár a *Tél* című „erdélyi szomorújátékot” írja („Nappal republikában, / éjjel Vámpíriában”), akár a manapság divatosan hétköznapi Second hand-hez fordul kortárs magyarázatért („Hol volt, hol nem volt ez az ország”). Puskás Öcsitől a kivégzett Ceaușescuig ívelnek emlékei, de azt is tudja, mennyivel könnyebb az európai nyelveken érthető „V” betűt felmutatni, mint a csak magyarul értelmezhető „Gy”-t, a győzelem jegyét.

Ráadásul ezekhez a versekhez könnyű hozzáférni. A 19. századból vezet át a 20.-ba és a 21.-be. Szinte hihetetlen könnyedséggel, közvetlenséggel. Hátha a még megmaradt versolvasók, időnként vershallgatók megértik az üzenetet. Legalábbis meghallgatják.

Égetően nagy szükség volna rá.

Passiójáték

■ A *Csatoalmány*-kötet záróverse, a *Rács* (2013.március 15-re dátumozva) egyszerre személyes — mint az előzőek — és történelmi. „Rágtam a plajbász végét én is, / körmöltem új meg új beszédet, / és megidéztem évről évre / a győzelmet és vereséget”. Hogy aztán jöjjön Fehéregyháza és Világos, „lánglelkű poétánk, Petőfi”, „hol van Rákóczi? Merre bujkál?”, „hol van Kossuth? A tengeren túl?” Búcsú a közszerrepléstől: „de nem írok már több beszédet, / nem mondok Trianont s Mohácsot, / a márciusi záport nézem, / arcom előtt a hűvös rácsot.”

A 2010-es évek új szakaszt jeleznek Markó Béla pályáján. A poétika változóban. A mélység más dimenziói kísértik a költőt. Játékok, nem akármilyenek. Néhány látványos, igényes Bookart-kötet (a csíkszeredai Alutus nyomdájából) két műforma, a szonett és a haiku eluralkodását mutatja.

Így: „egy papírlapon / apró fekete magvak / talán haiku” (*Poétika*). Létértelmező kérdések, ciklusokba rendezve (Levegő, Tűz, Víz, Föld). Kísérlet a természet, a világmindenség, a megfoghatatlan megnevezésére. *A Fűszál a sziklán* kötet (2014) ilyenekkel indul: „fűszál a sziklán / hát mégis repedés van / az örökléten?” (*Repedés*); „járnak-kelnek a / nedvek: tárgyal titokban / pokol s mennyország” (*Virágníválás*). De szintén 2004-ből való az egyik szonettes könyv, az *Előlnézet*, ahol a képmagyarázatok az egyetemes képzőművészet és építészet nagy teljesítményeit, a személyes élményt foglalják 14-14 sorba, Rembrandtól Picassóig, El Grecótól Csontváryig és az isztambuli Hagia Szophiáig. És ebben az előkelő környezetben jelenik meg egy fiatal csíkszeredai grafikus-festő, Részegh Botond (2012-ben, akril, vászon *Éjbeomlás* változataival) – neki itt négy Markó-szonett jut. Itt már a *Passiójáték* (Bookart, 2015) közelében járunk. A szonettkoszorú dátumozási ideje 2013.november 11–24., Részegh Botond döbbenetes – krisztusi? emberi? – fejei (kávé, tus, akril, rizspapír, 68 × 68 cm) 2013 januárjában születtek. Tizenöt, megfejtésre váró fej, maga a rejtély, a szenvedés – tizennégy szonett és a tizenötödik, a mesterszonett (visszabontva az előző tizennégyben, mert elsőnek a „mesteri” készült el). A Részegh Botond megálmodta fejekre az egy nemzedékkel idősebb költő megírja a betűk, a mondat, a szöveg, a szótár kísérletét. Szakítás a személyes történetekkel, a történelemmel, a természettel? Vagy inkább egy új szintű költői játék, tárgya, értelme a szentség, az isteni titok faggatása – lírai vallo-más? Bármelyik szonettet idézhetném bizonyítékul, hozzám a negyedik áll a legközelebb:

Kilép a lélek régi otthonából,
amit te építettél, és neked
hagyom megint, mint egy emlékhelyet,
vagy inkább, mint egy régi orgonából

egyetlenegy sípot, ha itt marad,
s romlik csak félredobva, tehetetlen,
mert fent van minden hangjegy az egekben,
és várom, hogy majd visszahívjanak,

de az csak szó lesz, csak lombsuhogás,
verébszivaj vagy bagolyhuhogás,
s hült korpuzát keresve, körbe-körbe

szálldos egy tollpihe, aztán kihull
az Úr kezéből, és el is csitul,
hiszen sötét lesz bent talán örökre.

Markó Béla (és Részegh Botond) *Passiójátéka* az erdélyi magyar irodalom emlékezetes teljesítménye. Talán nem túlzás Dsida Jenő örökségével együtt emlegetni.